

svetlih trenutkov našega naivnega slikarstva.« Ta opredelitev naivnega (in samorastniškega) slikarstva in našega odnosa do njega je najbrž točna, vsekakor pa je postala že estetsko merilo. In vendar je v svojem bistvu naivna in nenaravna. Tudi pri samorastniških slikarjih je prizadevanje po vsakršnem izpopolnjevanju, tudi popolnosti, obvladovanju obrti nekaj nadvse naravnega. Zato je razumljivo, da smo tudi pri samorastnikih (in naivcih), kot pri akademskih slikarjih, priče nekakšne »eksploatacije« že odkritega, vsak skuša izpopolniti, poglobiti svoj svet, svoj izraz. Tako je naključij in igre neznanja čedalje manj. Takšno pot so šli tudi najbolj priznani mojstri Hlebinske šole z Generalićem na čelu in tako pot hodijo tudi slovenski samorastniki. Prav je, če pri njihovi oceni to upoštevamo.

In še kratek pripis: ob razstavah samoukov človek ne more mimo določene zaskrbljenosti. Tako blejska kot že prej kostanjeviška, trebanjska in druge so pravzaprav izbori zmerom bolj znamenite Ledičeve zbirke. Marsikateri avtor, tudi na blejski razstavi, bi bil predstavljen mnogo bolje, s kvalitetnejšimi deli, če bi se organizatorji obrnili neposredno nanj. Povsem razumljivo je namreč, da tudi samorastniki (in naivci) poznajo razvoj in da imajo boljša in slabša dela. Zato taka pot tudi ni povsem na mestu, saj so avtorji potisnjeni v drugi plan v odnosu do zbiratelja, hočem reči: v nekem smislu je posvečena večja pozornost zbirki kot zbirki, manj pa resnično največjim uspehom posameznih umetnikov.

Ciril Zlobec

NESTABILNA »STABILNOST«

Češkoslovaška je — vsaj na površini — znova takšna, kot se za disciplinirano članico tako imenovane »socialistične skupnosti« spodobi. Partija

ima spet popoln monopol na vseh področjih, Ljudska fronta (v njej so nekomunistične stranke in razne družbene organizacije) znova »živi« samo na papirju, nevarni književniki, novinarji in podobni so uspešno zastrašeni in utišani, delavski sindikati so spet le transmisije, vsi tisti, ki mislijo s svojo glavo, pa so znova oportunisti, desničarji ali celo protisocialistični elementi.

Današnja podoba Češkoslovaške je mračna, in to v tolikšni meri, da celo izstopa v »socialistični skupnosti«. Seveda je tudi treba priznati, da so njene razmere posebne in da je tolikšna mračnost posledica kratke lanskoletne pomladi, ko so se zamajali stari temelji, in sedanjega obračuna s tisto pomladjo. Če pravimo, da je ČSSR znova takšna, kot se za disciplinirano članico »socialistične skupnosti« spodobi, potem mislimo na to, da je trenutni položaj v ČSSR samo začasen, da se bo dežela čez nekaj časa »stabilizirala« (kot temu pravijo domači voditelji) in zaživela znova normalno — se pravi v tistem utripu in okvirih kot kakšna Poljska, Bolgarija ali DR Nemčija. Pot k taki stabilizaciji je logična in nujna posledica lanskoletne intervencije varšavskega pakta in moralo bi se zgoditi res kaj nepričakovanega v svetovnih okvirih, da se perspektiva takšne stabilizacije ne bi uresničila.

Če bi jemali za merilo samo dramatičnost zunanjih dogodkov, bi Češkoslovaško z njeno pomladjo in zimo počasi že lahko začeli spravljati »v arhiv«. Vsaj za nekaj časa.

Prav v tem »vsaj za nekaj časa« pa je tista kleč, ob kateri se neusmiljeno razbijajo vse želje, da bi neprijetne dogodke pozabili, kakor hitro zgubijo največjo ostrino. V zgodovini »socialistične skupnosti« je nekaj letnic, ki jih pri najboljši volji ni mogoče pozabiti: 1948 (spor Jugoslavija — Sovjetska zveza), 1953 (iz-

bruh nezadovoljstva v DR Nemčiji in sovjetska oborožena »pomoč«), 1956 (poljska pomlad ob navzočnosti sovjetskih tankov) in še 1956 (madžarski dogodki in delež sovjetskih tankov v njih), 1968 (češkoslovaška pomlad in njen konec pod gosencami sovjetskih tankov).

Kar dovolj »dogodkov« za dve desetletji in veliko preveč, da bi bili samo naključni, samo nesporazumni, samo napake. Vsem krizam v socialistični skupnosti so sledile stabilizacije, toda vselej so bile samo »za nekaj časa«. Človek bi moral biti klinični optimist ali pa ne bi smel imeti niti najbolj osnovnih predstav o vzhodni Evropi, da bi lahko trdil, da je bilo leto 1968 zadnje krizno leto in da bo odslej trajala dokončna ali vsaj dolgotrajna stabilizacija.

Češkoslovaška ni osamljen primer, ampak le člen v zamotanem mehanizmu razvoja odnosov v vzhodni Evropi, v katerem so občasne bolj ali manj resne krize veliko bolj zakonita nujnost, kot pa naključje. Tako imenovana socialistična skupnost (Sovjetska zveza, DR Nemčija, Poljska, Češkoslovaška, Madžarska, Romunija in Bolgarija) je zamotan mednarodni organizem, obremenjen z mnogimi protislovji, hkrati pa brez mehanizma za njihovo normalno reševanje.

Močan vir protislovij je že samo dejstvo, da skupnost sestavlja več majhnih držav in ena velesila. Takšno sožitje nujno povzroča nesoglasja med nacionalnimi interesi malih in globalnimi političnimi in strateškimi interesi velikih. Dejstvo, da gre za socialistične države, nima posebnega vpliva na to, saj dosedanja zgodovina »socialistične skupnosti« dovolj jasno priča, da socialistična ureditev sama po sebi še zdaleč ne daje jamstva, da ne bodo vznikali in se spopadali različni nacionalni in državni interesi posameznih socialističnih držav.

Drug močan vir protislovij je različna civilizacijska raven »glave« skupnosti in njenih »udov«. Vplivna področja so največkrat oblikovana tako, da je država, ki določeno področje obvladuje — navadno gre za velesilo — civilizacijsko razvitejša od »varovancev«. Tako na primer ZDA velik del svojih vplivnih področij lahko učinkovito nadzorujejo s svojo tehnično, tehnološko in gospodarsko premočjo. Če govorimo samo o Evropi, moramo priznati, da tisto, kar zagotavlja ameriški vpliv v zahodni Evropi, ni niti ideologija niti kultura niti samo vojaška moč, ampak predvsem učinkovitost in kakovost ameriške tehnične civilizacije.

V vzhodni Evropi je podoba drugačna. Vodilna sila — Sovjetska zveza — ne le civilizacijsko, ampak tudi kulturno v mnogočem zaostaja za svojimi »varovanci«. Njena vodilna vloga ne temelji na kvaliteti njene civilizacije, ampak na njeni kvantitetni premoči, ki prihaja do veljave predvsem na vojaškem področju. To pa ima mnogo posledic. Ena najhujših je gotovo neustreznost sovjetskega sistema za druge države.

Vzemimo zelo preprost primer: če je Sovjetska zveza dosegla, da so vsi njeni prebivalci v glavnem siti in oblečeni, da imajo osnovno socialno varnost, da imajo osnovno zdravstveno oskrbo, da ima vse prebivalstvo možnost osnovne izobrazbe — potem je to za deželo, kakršna je bila Sovjetska zveza še ne tako davno, velikanski socialni, kulturni in civilizacijski uspeh. Sovjetska zveza se s tem lahko upravičeno hvali in lahko tudi hvalj sistem, ki ji je to omogočil. Toda če češkoslovaški državljan po dvajsetih letih socializma nima drugega kot to, da je v glavnem sit in oblečen, da ima osnovno socialno varnost, zdravstveno oskrbo in možnost šolanja — potem to za Češkoslovaško ni noben uspeh, kajti ko je

Češkoslovaška začela graditi socializem, je vse to že imela.

Takšna primerjava je morda nekoliko shematična, toda v bistvu vendarle drži. Sistem, ki je za kakšno civilizacijsko raven lahko ploden in koristen, lahko na kakšni drugi ravni popolnoma odpove. In prav to se dogaja v vzhodni Evropi. Sovjetski sistem, presajen na raven razvitejših držav, postane neustrezen v deželah z drugačno civilizacijsko ravniyo in celo onemogoča njih tempo razvoja. Enak pojav lahko vidimo tudi v sami Sovjetski zvezi. Velika področja, kot na primer srednjeazijske republike — Kazahstan, Uzbekistan, Tadžikistan, Turkmenija in Kirgizija — so prav zaradi sovjetskega sistema dosegle velik napredek, medtem ko je prav ta sistem v prej visoko razvitih baltičskih državah — Estoniji, Latviji in Litvi — povzročil splošno nazadovanje.

Sovjetski sistem je zrasel v sovjetskih razmerah in je njim prilagojen. Njegova »transplantacija« na drugačne razmere se doslej ni obnesla. Pri tem nas seveda ne smejo varati gole statistike. Nedvomno je na primer Češkoslovaška v zadnjih dvajsetih letih dosegla določen napredek. Toda če primerjamo napredek, ki sta ga v zadnjih dvajsetih letih napravili Češkoslovaška in Norveška, bomo videli, da primerjava ni v korist ČSSR. Sicer pa lahko navedemo konkreten primer. Znano je, da je pred zadnjo vojno Češkoslovaška po gospodarski razvitosti, življenjski ravni in socialni urejenosti presegala sosednjo Avstrijo. Lani poleti pa je češkoslovaški premier Černik izjavil, da mora vsa dežela napeti vse sile, da bi v

prihodnjih nekaj letih dosegla raven sosednje Avstrije.

Ne gre torej za sam razvoj in napredek, kajti razvijajo se in napredujejo vse družbe. Gre za to, koliko je ta razvoj optimalen v razmerah določene družbe. Lahko trdimo, da v vzhodni Evropi še zdaleč ni optimalen in je glavni vzrok za to neustreznost sistema.

V preprostem dejstvu, da je malim vzhodnoevropskim državam vsiljen sistem, ki ne ustreza njihovi civilizacijski ravni in jim ne omogoča optimalnega razvoja, so osnovne korenine neprestanih kriz, ki pretresajo »socialistično skupnost«. Ideologija ima pri tem malo opraviti.

Na Češkoslovaškem zdaj poteka »proces stabilizacije«. Izraz »stabilizacija« je za tisto, kar se dogaja v ČSSR, ponesrečen kot le kaj. V bistvu gre za vračanja na stari, izredno nestabilni položaj, kakršen nujno vlada v družbi, ki se ne razvija v skladu s svojo ravniyo, s svojimi potrebami, možnostmi in tradicijami. Stabilnost takih družb je samo navidezna. Prisotnost sovjetskih tankov domala v vsej vzhodni Evropi dovolj jasno priča, na čem sloni, stalno ponavljajoče se krize pa so dovolj jasen dokaz, kako majava je takšna stabilnost. Češkoslovaški problem s sedanjo »stabilizacijo« ni rešen, ampak le odložen. Sicer pa to velja za vso »socialistično skupnost«. Problem te »skupnosti« je v veliki meri problem presajevanja socializma in seveda problem odnosov med malimi in velikimi tega sveta. V teh okvirih češkoslovaške perspektive niso ravno rožnate.

Janez Stanič